

Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης

Τόμ. 2015, Αρ. 2 (2015)

Λειτουργίες νόησης και λόγου στη συμπεριφορά, στην εκπαίδευση και στην ειδική αγωγή: Πρακτικά 5ου Συνεδρίου

ΕΘΝΙΚΟ ΚΑΙ ΚΑΠΟΔΙΣΤΡΙΑΚΟ ΠΑΝΕΠΙΣΤΗΜΙΟ ΑΘΗΝΩΝ
ΤΟΜΕΑΣ ΕΙΔΙΚΗΣ ΑΓΩΓΗΣ ΚΑΙ ΨΥΧΟΛΟΓΙΑΣ Π.Τ.Δ.Ε.
ΚΕΝΤΡΟ ΜΕΛΕΤΗΣ ΨΥΧΟΦΥΣΙΟΛΟΓΙΑΣ ΚΑΙ
ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ

5^ο ΠΑΝΕΛΛΗΝΙΟ ΣΥΝΕΔΡΙΟ ΕΠΙΣΤΗΜΩΝ ΕΚΠΑΙΔΕΥΣΗΣ 19-21 Ιουνίου 2015

Υπό την αιγίδα του Υπουργείου Πολιτισμού, Παιδείας και
Θρησκευμάτων

« Λειτουργίες νόησης και λόγου στη συμπεριφορά,
στην εκπαίδευση και στην ειδική αγωγή »

ΠΡΑΚΤΙΚΑ ΣΥΝΕΔΡΙΟΥ

ΑΠΡΙΛΙΟΣ 2016

ΕΠΙΜΕΛΕΙΑ:

Παπαδόπουλος Γεώργιος
Πολυχρονόπουλος Σταυρούλα
Μπασιτζή Αγγελική

ISSN: 2529-1157

ΑΘΗΝΑ

Διερευνώντας την παραβατικότητα των μαθητών/τριών από τη σκοπιά των γονέων

*Ευπραξία Τριανταφύλλου, Αγγελική Βοιωδούρη,
Αναστασία Κοντοσώρου*

doi: [10.12681/edusc.360](https://doi.org/10.12681/edusc.360)

Βιβλιογραφική αναφορά:

Τριανταφύλλου Ε., Βοιωδούρη Α., & Κοντοσώρου Α. (2016). Διερευνώντας την παραβατικότητα των μαθητών/τριών από τη σκοπιά των γονέων. *Πανελλήνιο Συνέδριο Επιστημών Εκπαίδευσης, 2015(2)*, 1412-1420.
<https://doi.org/10.12681/edusc.360>

Διερευνώντας την παραβατικότητα των μαθητών/τριών από τη σκοπιά των γονέων

Ευπραξία Τριανταφύλλου
Υπ. Διδάκτωρ Πανεπιστημίου Θεσσαλίας
efpraxiatr@hotmail.com

Αγγελική Βουδούρη
Καθηγήτρια Π.Τ.Δ.Ε., ΕΚΠΑ
avoudou@primedu.uoa.gr

Αναστασία Κοντοσώρου
Εκπαιδευτικός ΠΕ70
akontos@sch.gr

Περίληψη

Η παρούσα εργασία πραγματεύεται το θέμα της παραβατικότητας των ανηλίκων στην Ελλάδα. Η νεανική παραβατικότητα αποτελεί ένα μείζον κοινωνικό ζήτημα που πλέον έχει πάρει τεράστιες διαστάσεις και στην χώρα μας. Τα ερωτήματα που εγείρονται είναι πολλά. Ωστόσο, η παρούσα έρευνα έδωσε βαρύτητα στην εξέταση του φαινομένου από τη σκοπιά των γονέων. Ειδικότερα, η εργασία μας εστιάζει και αναλύει: α) τις μορφές παραβατικότητας που παρουσιάζουν τα μικρά παιδιά εντός και εκτός της σχολικής μονάδας, β) τα αίτια της αύξησης των κρουσμάτων της παραβατικότητας και ειδικότερα του σχολικού εκφοβισμού, καθώς και γ) τη στάση των γονέων ως προς την πρόληψη και την αντιμετώπιση των προβλημάτων αυτών.

Λέξεις-Κλειδιά: παραβατικότητα, σχολείο, οικογένεια

Abstract

This paper discusses the issue of juvenile delinquency in Greece. The juvenile delinquency is a major social issue which has now assumed enormous proportions in our country. The questions that arise are many. However, this research gave weight to examining of the phenomenon from the perspective of parents. In particular, our work is focused and analyzes: a) the forms of delinquency which have small children in and outside the school unit, b) the causes of the increase in cases of delinquency and particularly of school bullying and c) the attitude of parents as regards preventing and tackling these problems.

Keywords: juvenile delinquency, school, family

Εισαγωγή

Την τελευταία δεκαετία πληθαίνουν οι περιπτώσεις των παιδιών που εμφανίζουν διάφορες μορφές παραβατικής συμπεριφοράς, όχι μόνο στο εξωτερικό αλλά και στην Ελλάδα. Το φαινόμενο της παιδικής παραβατικότητας δεν είναι σίγουρα καινούριο ούτε και αφορά μόνο την εκπαίδευση. Η παραβατικότητα των ανηλίκων είναι ένα κοινωνικό πρόβλημα στο οποίο συνέβαλαν όλοι οι φορείς κοινωνικοποίησης. Ο ρόλος της οικογένειας και του σχολείου, οι αξίες που καλλιεργεί η ευρύτερη κοινωνία, τα πρότυπα που προβάλλουν τα Μέσα Μαζικής Επικοινωνίας αλλά και οι αδυναμίες του εκπαιδευτικού μας συστήματος είναι παράγοντες που οδήγησαν στην ανάπτυξη της παιδικής παραβατικότητας.

Με βάση έρευνα που παρουσιάστηκε από το European Antibullying Network (2014), η Ελλάδα βρίσκεται στην τέταρτη θέση πανευρωπαϊκά στα περιστατικά σχολικού εκφοβισμού με ποσοστό 31,98%. Η θέση αυτή ίσως για πολλούς – αν όχι για όλους – ήταν αναμενόμενη, αν σκεφτούμε ότι σχεδόν όλοι μας έχουμε υπάρξει θύματα ή θύτες ή παρατηρητές κάποιου περιστατικού βίας εντός ή/και εκτός σχολείου. Τα παιδιά, λοιπόν, με παραβατική συμπεριφορά θέτουν μία συνεχή πρόκληση στους γονείς, τους εκπαιδευτικούς, τις κοινωνικές υπηρεσίες και στην κοινωνία γενικότερα. Αποτελούν μία πραγματικότητα, μία πτυχή της σύγχρονης κοινωνίας.

Το θέμα της παιδικής παραβατικότητας είναι πολύπλοκο και απαιτούνται λεπτοί χειρισμοί κατά τη διερεύνηση του. Ειδικότερα, οι ερευνητές πρέπει όχι μόνο να κατανοούν την πολυπλοκότητα της παραβατικότητας των μαθητών/τριών, αλλά και να αντιλαμβάνονται την αλληλεξάρτηση της κοινωνικής, πολιτισμικής, ιδεολογικής και πολιτικής πραγματικότητας στη διαμόρφωση της προσωπικότητας ενός ατόμου. Με βάση τις παραπάνω προϋποθέσεις προσπαθήσαμε να ερευνήσουμε και να παρουσιάσουμε στην παρούσα μελέτη τις αντιλήψεις των γονέων σχετικά με την παραβατική συμπεριφορά που εμφανίζουν οι μαθητές/τριες κατά τη φοίτησή τους στο ελληνικό δημόσιο δημοτικό σχολείο.

Η παραβατικότητα των παιδιών

Σύμφωνα με τον Kauffman, παιδιά με προβλήματα συμπεριφοράς είναι τα παιδιά που πολύ συχνά και με μη συνηθισμένο τρόπο αντιδρούν στο περιβάλλον τους με अपαράδεκτους κοινωνικά και ανεπιτυχείς προσωπικά τρόπους, αλλά μπορούν να διδαχθούν κοινωνικά περισσότερο ικανοποιητική συμπεριφορά (Kauffman, 2000). Γενικότερα, ως προβληματικές μορφές συμπεριφοράς μπορούν να θεωρηθούν οι ενέργειες και οι στάσεις του παιδιού, που δεν ταιριάζουν ωστόσο με την ηλικία του και σχετίζονται με τα χαρακτηριστικά της προκλητικής, αντικοινωνικής, επιθετικής και παραβατικής συμπεριφοράς (Mash & Wolfe, 2001). Ποιες είναι όμως οι αιτίες που τα παιδιά «καταφεύγουν» στην παραβατικότητα;

Κατά τη βιβλιογραφική επισκόπηση, εντοπίσαμε ότι έχουν διατυπωθεί κατά καιρούς διάφορες θεωρίες για τον προσδιορισμό των παραγόντων εκείνων που συμβάλλουν στην παραβατική συμπεριφορά των ανηλίκων. Οι θεωρίες αυτές εκφράζουν δύο κατευθύνσεις: α) την ψυχοδυναμική κατεύθυνση, κατά την οποία η προβληματική συμπεριφορά οφείλεται σε ενδοψυχικές συγκρούσεις, που δημιουργούν τραυματικές εμπειρίες στα παιδιά κατά τη νηπιακή ηλικία (Freud) και β) τη συμπεριφοριστική κατεύθυνση, κατά την οποία η προβληματική συμπεριφορά των παιδιών οφείλεται στις συγκρούσεις τους με το περιβάλλον (Watson). Ωστόσο, η αλήθεια είναι ότι τα παιδιά οδηγούνται στην παραβατικότητα εξαιτίας ενός μείγματος παραγόντων, όπου συνυπάρχουν τα εσωτερικά αίτια (γνωστική προσέγγιση) με τις αλληλεπιδράσεις των παιδιών με το οικογενειακό, σχολικό και κοινωνικό περιβάλλον τους (οικοσυστημική προσέγγιση) (Χρηστάκης, 2001).

Ειδικότερα, η οργάνωση, η δομή και η λειτουργία της οικογένειας επηρεάζουν και καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό το κλίμα της οικογένειας, το οποίο με τη σειρά του επηρεάζει την ψυχοσυναισθηματική κατάσταση του παιδιού και την προσωπικότητά του (Χρηστάκης, 2001). Όπως αναφέρει και ο Offord, τα παιδιά που έρχονται αντιμέτωπα καθημερινά με την απουσία των γονέων, την έλλειψη επικοινωνίας μεταξύ των μελών της οικογένειας, τις ενδοοικογενειακές συγκρούσεις και διαζύγιο, παρουσιάζουν συχνά προβλήματα συμπεριφοράς (Παπαθεμελής, 2000). Επιπλέον, προβλήματα συμπεριφοράς δημιουργούνται πολύ συχνά και από την ακατάλληλη διαπαιδαγώγηση, όπως είναι η επιβολή αυστηρών τιμωριών και σωματικών ποινών, καθώς και η υπερπροστασία και η αλλοπρόσαλλη μεταχείριση των παιδιών.

Το σχολείο, από την άλλη, αποτελεί τον δεύτερο βασικό φορέα κοινωνικοποίησης και διάπλασης των χαρακτηριστικών του ατόμου, που το συνοδεύουν για όλη του τη ζωή. Είναι επόμενο συνεπώς η επίδραση του στην εξέλιξη του παιδιού να είναι ιδιαίτερα αποφασιστική, κυρίως μέσω των γνώσεων που διδάσκει, των αξιών που προωθεί, των προτύπων που προσφέρει, των δραστηριοτήτων που οργανώνει, των σχέσεων που αναπτύσσει μεταξύ εκπαιδευτικού-μαθητών καθώς και μεταξύ των ίδιων των παιδιών, κ.ά. (Πυργιωτάκης, 2000). Ωστόσο, τα μελανά σημεία του ελληνικού εκπαιδευτικού συστήματος, όπως η βαθμοθηρία, οι ελλείψεις σε υλικοτεχνική υποδομή, η υπέρογκη διδακτική ύλη, κ.ά., αποτελούν ακόμη και σήμερα τροχοπέδη στη μάθηση της γνώσης και στην ανάπτυξη των δεξιοτήτων και των ικανοτήτων κάθε παιδιού. Ταυτόχρονα, συμβάλλουν στον ανταγωνισμό μεταξύ των παιδιών, στην περιθωριοποίηση, στην απομόνωση, ακόμη και στην ανάπτυξη παραβατικών μορφών συμπεριφοράς.

Ίσως, λοιπόν, ο ρόλος της ελληνικής οικογένειας και το εκπαιδευτικό σύστημα εξηγούν την αύξηση της παιδικής παραβατικότητας στην Ελλάδα. Μάλιστα, αν προσθέσουμε σε αυτά τις κοινωνικές και οικονομικές αλλαγές (π.χ. οικονομική κρίση, ανεργία), καταλαβαίνουμε ότι υπεύθυνοι για την παραβατικότητα των παιδιών εντός και εκτός σχολικής μονάδας είμαστε όλοι. Κατά πόσο, όμως, οι γονείς έχουν αναγνωρίσει τις αιτίες που οδήγησαν τα παιδιά τους στην παραβατικότητα; Είναι ενημερωμένοι για τον τρόπο με τον οποίο θα αντιμετωπίσουν ένα περιστατικό σχολικής βίας;

Μεθοδολογία Έρευνας

Η έρευνά μας είχε ως απώτερο σκοπό την άντληση των απόψεων των γονέων σχετικά με την ανάπτυξη της παιδικής παραβατικότητας εντός και εκτός σχολείου. Ειδικότερα, στόχος μας ήταν να εντοπίσουμε τους τρόπους και τη συχνότητα που εμφανίζονται περιστατικά σχολικής βίας με βάση τις παρατηρήσεις των γονέων. Επίσης, στόχος μας ήταν να εντοπίσουμε τους τρόπους με τους οποίους οι ίδιοι οι γονείς προσπαθούν να αντιμετωπίσουν την παιδική παραβατικότητα, καθώς και πώς κρίνουν οι ίδιοι την πρόληψη και την αντιμετώπιση των «κρουσμάτων» παραβατικότητας από τους/τις εκπαιδευτικούς. Ένα ακόμη στοιχείο που ελέγξουμε ήταν αν η πολιτεία – και ιδίως οι σχολικές μονάδες – έχουν λάβει τα απαραίτητα μέτρα για την ενημέρωση των γονέων σε θέματα σχετικά με τον σχολικό εκφοβισμό, τη θυματοποίηση και την παιδική παραβατικότητα.

Για την επίτευξη των στόχων και για τη σύνταξη του ερωτηματολογίου συλλέξαμε πληροφορίες από την ελληνική και κυρίως από τη διεθνή βιβλιογραφία καθώς και από άρθρα ελληνικών εφημερίδων, τα οποία παρατίθενται στη βιβλιογραφία. Η έρευνα ξεκίνησε τον Μάρτιο του 2013 και υλοποιήθηκε σε τέσσερις φάσεις: α) βιβλιογραφική έρευνα, β) σχεδιασμός και έλεγχος ερωτηματολογίου, γ) υλοποίηση έρευνας, και δ) επεξεργασία αποτελεσμάτων και σύνταξη της τελικής εργασίας. Το δείγμα αποτέλεσαν εννιάκόσιοι ογδόντα τέσσερις (984) γονείς, των οποίων τα παιδιά φοιτούν σε δημόσια δημοτικά σχολεία του Νομού Αττικής. Το δείγμα των γονέων επιλέχθηκε με τυχαίο τρόπο, λαμβάνοντας ωστόσο υπόψη μας την ύπαρξη ισομερούς εκπροσώπησης των γονέων σε σχέση με το κοινωνικό και το οικονομικό τους περιβάλλον.

Το 56,3% του δείγματος ήταν γυναίκες, ενώ το 43,7% ήταν άνδρες. Το 3,9% των γονέων που συμμετείχαν στην έρευνα είχε ηλικία έως 30, το 49,1% ήταν από 31 μέχρι και 40 ετών, το 42,5% ήταν από 41 μέχρι και 50 ετών και το 4,5% από 51 ετών και πάνω. Μάλιστα, το 11,6% του δείγματος είχε ένα παιδί, το 47,8% είχε δύο παιδιά, το 33,8% είχε τρία παιδιά και το 6,8% ήταν πολύτεκνοι. Ένα ακόμη στοιχείο που

προέκυψε ήταν ότι το 41,2% του δείγματος δήλωσε ότι τα παιδιά τους μεγαλώνουν με τον έναν γονέα, λόγω είτε διαζυγίου είτε χηρείας είτε μετανάστευσης του άλλου γονέα για εργασιακούς λόγους είτε είναι ανύπαντρες μητέρες. Επίσης, το 43,7% των ερωτηθέντων δήλωσε ότι έχουν χαμηλό εισόδημα εκ των οποίων το 7,5% δήλωσε ότι έχει σχεδόν μηδενικό εισόδημα, ενώ το 49,1% είναι μικρομεσαίοι και μόλις το 7,2% έχει υψηλό εισόδημα. Επιπλέον, το 70,3% των ερωτηθέντων γονέων διαθέτει πτυχίο ΑΕΙ ή ΤΕΙ. Ένα άλλο εύρημα ήταν ότι το 28,3% του δείγματος προέρχονταν από άλλο πολιτισμικό περιβάλλον.

Αποτελέσματα

Με βάση τα αποτελέσματα της έρευνας και τη βιβλιογραφική επισκόπηση, οδηγηθήκαμε στην αναλυτική καταγραφή των αποτελεσμάτων. Ωστόσο, στην παρούσα εργασία θα καταγράψουμε εν συντομία τα κυριότερα αποτελέσματα της έρευνας.

Ειδικότερα, αρκετοί γονείς (σε ποσοστό 35,2%) παραδέχτηκαν ότι είχαν πέσει θύματα σχολικής βίας, όταν ήταν και εκείνοι παιδιά. Ωστόσο, το 49,1% του δείγματος υποστήριξε ότι στα σχολικά τους χρόνια τα πειράγματα που γίνονταν ήταν «αθώα» και «φιλικά», ενώ οι διαπληκτισμοί και τα χτυπήματα μεταξύ των παιδιών – ιδίως των αγοριών – ήταν «απολύτως φυσιολογικά» και δεν μπορούν να τα θεωρήσουν παραβατική ή προβληματική συμπεριφορά. Μάλιστα, οι περισσότεροι γονείς χρησιμοποίησαν όρους, όπως «ατίθασα παιδιά» ή «ζωηροί μαθητές» ή «άτακτα παιδιά», για να περιγράψουν και να εξηγήσουν ποια παιδιά δημιουργούσαν κυρίως προβλήματα στο σχολείο. Όσον αφορά τους γονείς-θύματα, οι περισσότεροι από αυτούς υποστήριξαν ότι δεν μίλησαν σε γονείς και εκπαιδευτικούς από ντροπή και φόβο, ενώ από όσους μίλησαν ελάχιστοι – μόνο το 8,4% – δέχθηκαν την κατάλληλη βοήθεια.

Στη συνέχεια σχεδόν όλοι οι γονείς παραδέχτηκαν ότι το φαινόμενο της παιδικής παραβατικότητας παρουσιάζεται στα ελληνικά σχολεία καθώς και ότι αυξήθηκε την τελευταία δεκαετία. Μάλιστα, οι περισσότεροι ερωτηθέντες γονείς συμφωνούν ότι υπήρχαν και παλιότερα κάποια έστω μεμονωμένα σοβαρά προβλήματα, τα οποία οι εκπαιδευτικοί δεν δημοσιοποιούσαν. Επίσης, οι γονείς ρωτήθηκαν ποια πιστεύουν ότι ήταν η βασική αιτία που παλιότερα γινόταν η αποσιώπηση του γεγονότος. Από τις απαντήσεις τους προέκυψε ότι θεωρούν ως καθοριστικό λόγο της αποσιώπησης τη φήμη της σχολικής μονάδας, να μην θεωρηθεί δηλαδή κακή μια σχολική μονάδα (σε ποσοστό 53,6%). Επίσης, το 28,3% των γονέων τονίζει ότι η αποσιώπηση συνδέεται με τη «σιωπή» του ίδιου του παιδιού-θύματος, ενώ μόνο το 3,8% υποστηρίζει ότι οι εκπαιδευτικοί προστάτευαν τα παιδιά και δεν ήθελαν να τα στιγματίσουν. Στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί ότι το 14,3% του δείγματος συνδέει τη «σιωπή» με τη στάση των εκπαιδευτικών, αφού θεωρούν ότι μπορούσαν να λύσουν άμεσα και γρήγορα την παραβατικότητα των παιδιών με την επιβολή αυστηρών κυρώσεων στους παραβάτες. Φαίνεται, λοιπόν, ότι τα πρότυπα και τα στερεότυπα της κοινωνίας μας (π.χ. τα αγόρια για να γίνουν άντρες πρέπει να μάθουν να παλεύουν) πρέπει να οδήγησαν αρχικά στην απαξίωση της σοβαρότητας του προβλήματος. Επομένως, η απαξίωση, τα λανθασμένα πρότυπα και στερεότυπα, η σιωπή και ο φόβος «έτρεφαν» την παραβατικότητα των παιδιών που πλέον έχει πάρει τεράστιες διαστάσεις.

Στη συνέχεια οι γονείς ερωτήθηκαν ποιες μορφές παραβατικότητας έχουν αντιληφτεί ή έχουν ακούσει από τα παιδιά τους ότι συμβαίνουν συχνά εντός του σχολείου. Όπως φαίνεται στον Πίνακα 1, στο δημόσιο δημοτικό σχολείο υπερισχύει ο λεκτικός εκφοβισμός, όπως τα πειράγματα, τα κουτσομπολιά, οι βρισιές, οι απειλές και οι εκφοβισμοί. Ωστόσο, αυξημένα είναι και τα ποσοστά των προκαταλήψεων και των

διακρίσεων καθώς και ο κοινωνικός και ο σωματικός εκφοβισμός. Επίσης, κάποιοι γονείς έχουν ενημερωθεί ακόμη και για περιστατικά με καταστροφές και κλοπές, καθώς και σεξουαλικά σχόλια μεταξύ μαθητών/τριών.

Πίνακας 1: Ποσοστά των μορφών παραβατικότητας που παρουσιάζονται συχνά εντός του δημόσιου δημοτικού σχολείου

Μορφές παραβατικότητας	%
Κοινωνικός εκφοβισμός (απομόνωση)	39,4
Λεκτικός εκφοβισμός (πείραγμα, διάδοση φημών)	83,9
Λεκτικός εκφοβισμός (σεξουαλικά σχόλια)	12,4
Λεκτικός εκφοβισμός (προκαταλήψεις/διακρίσεις λόγω καταγωγής ή φύλου κτλ.)	51,3
Λεκτικός εκφοβισμός (βρισιές, απειλές, εκφοβισμοί)	78,2
Σωματικός εκφοβισμός (άσκηση βίας)	56,8
Ηλεκτρονικός εκφοβισμός	27,6
Καταστροφή προσωπικών αντικειμένων	39,4
Καταστροφή σχολικής περιουσίας	42,5
Κλοπή (χρημάτων, προσωπικών πραγμάτων, ρούχων κτλ).	33,4

Όσον αφορά τις μορφές παραβατικότητας των μαθητών/τριών εκτός σχολείου, σχεδόν όλοι οι γονείς ανέφεραν ότι οι μορφές που υπάρχουν στο σχολείο διατηρούνται. Συγκρίνοντας, λοιπόν, τον Πίνακα 1 με τον Πίνακα 2 θα εντοπίσουμε ελάχιστες αλλαγές. Συγκεκριμένα, παρατηρούμε μια αύξηση στον σωματικό εκφοβισμό, στον λεκτικό εκφοβισμό (βρισιές, απειλές, εκφοβισμοί) και στον ηλεκτρονικό εκφοβισμό. Η αύξηση αυτή μπορεί να θεωρηθεί φυσιολογική, καθώς εκτός σχολείου δεν κινδυνεύουν να τιμωρηθούν για ακατάλληλο λεξιλόγιο και για την χρήση του κινητού τηλεφώνου. Ωστόσο, ένα αρνητικό στοιχείο της έρευνας είναι η συμμετοχή των παιδιών σε συμμορίες (σε ποσοστό 5,8%).

Πίνακας 2: Ποσοστά των μορφών παραβατικότητας που παρουσιάζονται συχνά εκτός του δημόσιου δημοτικού σχολείου

Μορφές παραβατικότητας	%
Κοινωνικός εκφοβισμός (απομόνωση)	43,2
Λεκτικός εκφοβισμός (πείραγμα, διάδοση φημών)	94,9
Λεκτικός εκφοβισμός (σεξουαλικά σχόλια)	18,7
Λεκτικός εκφοβισμός (προκαταλήψεις/διακρίσεις)	56,5
Λεκτικός εκφοβισμός (βρισιές, απειλές, εκφοβισμοί)	86,9
Σωματικός εκφοβισμός (άσκηση βίας)	80,4
Ηλεκτρονικός εκφοβισμός	35,1
Καταστροφή προσωπικών αντικειμένων	39,4
Κλοπή (χρημάτων, προσωπικών πραγμάτων, ρούχων κτλ).	33,4
Συμμετοχή σε συμμορίες	5,3

Στη συνέχεια οι γονείς ρωτήθηκαν για τις αιτίες που πιστεύουν ότι οδηγούν τις περισσότερες φορές τα παιδιά από μικρή ηλικία στην παραβατική συμπεριφορά. Οι απαντήσεις της ανοικτής ερώτησης επεξεργάστηκαν και ομαδοποιήθηκαν όπως φαίνεται στον Πίνακα 3.

Πίνακας 3: Ποσοστά των αιτιών που οδηγούν τις περισσότερες φορές τα παιδιά από μικρή ηλικία στην παραβατική συμπεριφορά

Αιτίες	%
Ενδοοικογενειακή βία	75,2
Διαζύγιο των γονέων	55,9
Υπερπροστατευτικότητα από τους γονείς	15,0
Η έλλειψη αγάπης και προσοχής από τους γονείς	85,4
Ζήλια για τα αδέρφια του/της	4,9
Η αυστηρή συμπεριφορά του/της εκπαιδευτικού	89,1
Αντίδραση σε κάποια τιμωρία του εκπαιδευτικού	78,5
Ο ανταγωνισμός των παιδιών στις επιδόσεις τους	90,7
Απομόνωση από τους συμμαθητές του	27,6
Αντίδραση στον σχολικό εκφοβισμό που δέχθηκαν	50,3
Κακές παρέες	89,7
Συμμετοχή σε συμμορίες ανηλίκων παραβατών	5,3
Υπέμετρη προβολή της βίας από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης και από τα ηλεκτρονικά παιχνίδια	78,6
Προβολή επιθετικών ηρώων και αρνητικών κοινωνικών προτύπων	89,6
Έλλειψη φυσικού και κοινωνικού ζωτικού χώρου	34,8
Αύξηση της φτώχειας και της ανεργίας	92,4
Αύξηση της εγκληματικότητας	69,8
Αύξηση του κοινωνικού ρατσισμού	71,3
Έντονα συναισθήματα (άγχος, φόβος, ανησυχία)	59,9

Με βάση τον παραπάνω πίνακα αιτίες της παιδικής παραβατικότητας είναι τα οικογενειακά, ενδοσχολικά, κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα. Στις πρώτες θέσεις βρίσκεται η αύξηση της φτώχειας και της ανεργίας (σε ποσοστό 92,4%), ο ανταγωνισμός των παιδιών και η βαθμολογία-βαθμοθηρία (σε ποσοστό 90,7%), οι κακές παρέες (σε ποσοστό 89,7%), η προβολή επιθετικών ηρώων και αρνητικών κοινωνικών προτύπων (σε ποσοστό 89,6%) και η αυστηρή συμπεριφορά του/της εκπαιδευτικού (σε ποσοστό 89,1%). Αντίθετα, στις τελευταίες θέσεις βρίσκεται η συμμετοχή των παιδιών σε συμμορίες ανηλίκων παραβατών (σε ποσοστό 5,3%) και η ζήλια για τα αδέρφια του/της (σε ποσοστό 4,9%). Προκύπτει, λοιπόν, ότι τα πρότυπα και τα στερεότυπα καθορίζουν σε μεγάλο βαθμό τους παράγοντες που επηρεάζουν τη συμπεριφορά των παιδιών.

Έπειτα, ζητήθηκε από τους γονείς να απαντήσουν με βάση τις αναφορές των παιδιών τους στην ανοικτή ερώτηση «Ποιες είναι οι ενέργειες της σχολικής μονάδας απέναντι στα περιστατικά σχολικής βίας;». Οι απαντήσεις τους καταγράφονται στον επόμενο πίνακα.

Πίνακας 4: Ποσοστά των ενεργειών της σχολικής μονάδας απέναντι στα περιστατικά σχολικής βίας σήμερα

Ενέργειες της σχολικής μονάδας	%
--------------------------------	---

Συνεργασία εκπαιδευτικών-γονέων	55,2
Συνεργασία εκπαιδευτικών-γονέων-ειδικών	35,9
Συζήτηση εκπαιδευτικών-παιδιών	99,2
Επιβολή τιμωριών	45,3
Ανάπτυξη εκπαιδευτικών προγραμμάτων	11,3

Παρατηρούμε, λοιπόν, ότι όλοι εκπαιδευτικοί προτιμούν κυρίως τη συζήτηση με τα παιδιά, παρά την εμπλοκή και γονέων. Θα πρέπει, ωστόσο, και οι γονείς και οι εκπαιδευτικοί να αντιληφθούν ότι μόνο με τη μεταξύ τους συνεργασία μπορούν να επιλύσουν άμεσα και αποτελεσματικά τα προβλήματα που αντιμετωπίζουν τα παιδιά. Επίσης, ζητήθηκε από τους γονείς να προτείνουν τρόπους για την πρόληψη και αντιμετώπιση των περιστατικών παιδικής παραβατικότητας. Οι απαντήσεις τους ομαδοποιήθηκαν στον επόμενο πίνακα.

Πίνακας 5: Ποσοστά των τρόπων πρόληψης και αντιμετώπισης των περιστατικών παιδικής παραβατικότητας

Τρόποι πρόληψης και αντιμετώπισης περιστατικών παιδικής παραβατικότητας	%
Συζήτηση γονιών-παιδιών	100,0
Συζήτηση εκπαιδευτικών-μαθητών/τριών	99,5
Συνεργασία εκπαιδευτικών-γονείς	80,3
Σχολικός ψυχολόγος	19,3
Επιβολή τιμωρίας-κυρώσεων	71,8
Άμεση παρέμβαση του/της εκπαιδευτικού	49,6
Υλοποίηση δραστηριοτήτων σχετικών με την παραβατικότητα	39,7
Διοργάνωση εκδηλώσεων ενημέρωσης για εκπαιδευτικούς και γονείς	13,6

Παρατηρώντας τις προτάσεις των γονέων προκύπτει ότι δίνουν βαρύτητα στην ανάπτυξη συζήτησης μεταξύ γονιών-παιδιών (σε ποσοστό 100%) αλλά και μεταξύ εκπαιδευτικών-μαθητών/τριών (σε ποσοστό 99,5%). Αντίθετα, ελάχιστοι γονείς θεωρούν ότι πρέπει να διοργανωθούν εκδηλώσεις ενημέρωσης τόσο για τους/τις εκπαιδευτικούς όσο και για τους γονείς. Στο τέλος, οι γονείς ρωτήθηκαν αν έχουν παρακολουθήσει κάποια εκδήλωση ενημέρωσης με θέμα την παραβατικότητα και τον σχολικό εκφοβισμό. Ωστόσο, μόνο το 23,7% του δείγματος δήλωσε ότι έχει παρακολουθήσει σχετική εκδήλωση και μάλιστα σε όλες τις περιπτώσεις η εκδήλωση αυτή πραγματοποιήθηκε στο χώρο του σχολείου.

Συμπεράσματα

Τα αποτελέσματα της παρούσας έρευνας μπορούν να θεωρηθούν ανησυχητικά, καθώς παρατηρείται αύξηση της παραβατικότητας στο δημοτικό σχολείο. Μάλιστα, παρατηρούνται μορφές παραβατικότητας που παλιότερα εντοπιζόνταν κυρίως στο Λύκειο και στο Γυμνάσιο. Συγκεκριμένα, παρατηρούμε τον ηλεκτρονικό εκφοβισμό (σε ποσοστό 27,6% εντός & 35,1% εκτός σχολικής μονάδας), τη συμμετοχή των παιδιών σε συμμορίες (σε ποσοστό 5,3%) και τα σεξουαλικά σχόλια (σε ποσοστό 12,4% εντός & 18,7% εκτός σχολικής μονάδας). Ο ηλεκτρονικός εκφοβισμός είναι άμεσο επακόλουθο της απόκτησης και της χρήσης κινητού τηλεφώνου από παιδιά ακόμα και των πρώτων τάξεων του δημοτικού αλλά και της μη σωστής χρήσης του διαδικτύου και ιδίως των κοινωνικών δικτύων. Επομένως, για την αντιμετώπιση του ηλεκτρονικού εκφοβισμού απαιτείται ενημέρωση και ευαισθητοποίηση των γονέων

και των εκπαιδευτικών σχετικά με τους κινδύνους του διαδικτύου και τον τρόπο χρήσης του από τους ανηλίκους. Επίσης, θα πρέπει οι ίδιοι οι γονείς να τοποθετήσουν τον υπολογιστή σε κοινόχρηστο χώρο και να υπάρχει τήρηση κανόνων σχετικά με τον χρόνο χρήσης του διαδικτύου και με ιστοσελίδες που μπορούν τα παιδιά να επισκέπτονται.

Όσον αφορά τη χρήση του κινητού τηλεφώνου, θα πρέπει οι γονείς να αντιληφθούν ότι τα κινητά δεν είναι το πιο κατάλληλο «δώρο» για παιδιά δημοτικού. Αντιθέτως, η αθωότητα και η ανωριμότητα που διακρίνουν τα μικρά παιδιά δεν μπορούν να τα προστατέψουν από τους κινδύνους των κινητών. Εκτός από την υπερκατανάλωση και τα λανθασμένα πρότυπα, στην παραβατικότητα των μικρών παιδιών συνέβαλαν και άλλοι παράγοντες, όπως η ανεπάρκεια του εκπαιδευτικού μας συστήματος, τα οικογενειακά προβλήματα, τα κοινωνικά και οικονομικά προβλήματα. Η οικογένεια και το σχολείο αποτελούν τους βασικούς φορείς κοινωνικοποίησης ενός παιδιού, αφού καθορίζουν ουσιαστικά την προσωπικότητά του. Έτσι, *«αν ένα παιδί ζει μέσα στην κριτική, μαθαίνει να κατακρίνει. Αν ένα παιδί ζει μέσα στην έχθρα, μαθαίνει να καυγαδίζει. Αν ένα παιδί ζει μέσα στην ειρωνεία, μαθαίνει να είναι ντροπαλό. [...] Αν ένα παιδί ζει μέσα στην αποδοχή, μαθαίνει να αγαπάει. Αν ένα παιδί ζει μέσα στην ασφάλεια, μαθαίνει να έχει πίστη στον εαυτό του και στους άλλους. Αν ένα παιδί ζει μέσα στην επιδοκιμασία, μαθαίνει να εκτιμάει. Αν ένα παιδί ζει μέσα στην φιλία, μαθαίνει να βρίσκει την αγάπη μέσα στον κόσμο»* (R. Russel).

Καθοριστικό ρόλο στη συμπεριφορά των παιδιών επιτελούν και οι ομάδες των συνομηλίκων. Τα μέλη μιας ομάδας έχουν τις ίδιες αντιλήψεις, πεποιθήσεις, στάσεις, αξίες και συμπεριφορές. Ωστόσο, όταν μια η ομάδα συνομηλίκων προβαίνει σε πράξεις παραβατικότητας χαρακτηρίζεται ως συμμορία ανηλίκων. Την τελευταία, μάλιστα, δεκαετία δεν παρατηρείται μόνο ραγδαία αύξηση των συμμοριών ανηλίκων, αλλά υπήρξαν ομάδες παιδιών που συμμετείχαν σε εγκληματικές ενέργειες οι οποίες συγκλόνισαν την ελληνική κοινωνία. Όμως, κατά τη γνώμη μας «ηθικοί αυτουργοί» των πράξεων αυτών είναι η οικογένεια, το σχολείο και η κοινωνία γενικότερα. Τα παιδιά δεν γεννιούνται ρατσιστές, αλλά γίνονται μέσα από τα στερεότυπα και τα πρότυπα που κυριαρχούν. Μαθαίνουν ότι η βία είναι δεδομένη, αφού προβάλλεται τόσο από τα Μέσα Μαζικής Ενημέρωσης όσο και τα κινούμενα σχέδια και τα ηλεκτρονικά παιχνίδια. Μάλιστα, σύμφωνα με έρευνες στη χώρα μας το 60-70% των μικρών παιδιών προσχολικής και σχολικής ηλικίας παρακολουθούν κατά μέσο όρο 2-5 ώρες την ημέρα τηλεόραση και βλέπουν έντεκα περίπου εγκληματικές πράξεις την ημέρα με δολοφονίες, διαρρήξεις και καταστροφές. Είναι φυσικό όλες αυτές οι πράξεις βίας και επιθετικότητας που βλέπουν τα παιδιά να συμβάλουν στην ανάπτυξη της επιθετικής συμπεριφοράς (Καλλιώτης, κ.ά., 2002).

Όσον αφορά τα μέτρα πρόληψης και αντιμετώπισης των περιστατικών παιδικής παραβατικότητας, προέκυψε ότι η ενημέρωση και η επιμόρφωση των γονέων είναι ελλιπής. Μάλιστα, από το 23,7% του δείγματος που δήλωσε ότι έχει παρακολουθήσει σχετική εκδήλωση, μόνο το 12,3% συμμετέχει πλέον ενεργά σε ομάδες των σχολείων ή τοπικών οργανώσεων για την αντιμετώπιση και την εξάλειψη της παραβατικότητας από τις σχολικές μονάδες. Ένα μικρό ποσοστό των γονέων δηλώνει μάλιστα ότι θα έπρεπε να υπάρχουν ψυχολόγοι και κοινωνιολόγοι στα σχολεία που σε συνεργασία με τους γονείς και το εκπαιδευτικό προσωπικό θα βοηθούσαν όλα εκείνα τα παιδιά που παρουσιάζουν προβλήματα συμπεριφοράς ή έρχονται αντιμέτωπα με γεγονότα, όπως ο θάνατος ενός γονιού, που καθορίζουν την προσωπικότητά τους και επηρεάζουν τις μελλοντικές τους επιλογές. Τέλος, στο σημείο αυτό αξίζει να σημειωθεί ότι οι γονείς πρέπει άμεσα να ενημερωθούν για τους τρόπους με τους οποίους θα αντιμετωπίσουν τα περιστατικά βίας στη σχολική μονάδα. Πολλές φορές οι ίδιοι οι γονείς των

θυμάτων προτρέπουν τα παιδιά τους να αντισταθούν και εκείνα με την χρήση βίας. Οι γονείς, οι εκπαιδευτικοί και τα παιδιά πρέπει να καταλάβουν ότι: «η χρήση βίας μπορεί να φαίνεται καμιά φορά ότι κάνει καλό, το καλό αυτό όμως είναι προσωρινό, ενώ το κακό που προξενεί είναι μόνιμο», όπως αναφέρει ο Μαχάτμα Γκάντι.

Βιβλιογραφικές αναφορές

- Αρτινοπούλου, Β. (2001). *Βία στο σχολείο: Έρευνες και πολιτικές στην Ευρώπη*. Αθήνα: Μεταίχμιο.
- Γιάνναρου, Λ. (2009, Απρίλιος 14). Τα θύματα μετατρέπονται σε θύτες. *Καθημερινή*.
- Cook, C.R. Williams, K.R. Guerra, N.G. Kim, T.E. & Sadek, S. (2010). Predictors of bullying and victimization in childhood and adolescence: A meta-analytic investigation. *School Psychology Quarterly*, 25, 65-83.
- Ευρωπαϊκή Καμπάνια Κατά του Σχολικού Εκφοβισμού (2012). *Ευρωπαϊκή έρευνα για το φαινόμενο του σχολικού εκφοβισμού –Τελική Έκθεση*. Ανακτήθηκε από http://www.e-abc.eu/files/1/PDF/Research/School_Bullying_Greek.pdf.
- European Antibullying Network, (2014). 1ο επιστημονικό συνέδριο του Ευρωπαϊκού Δικτύου κατά του Σχολικού Εκβιασμού με θέμα: «Το φαινόμενο του εκφοβισμού στο σχολικό και διαδικτυακό περιβάλλον. Με το βλέμμα στην Ευρώπη». Αθήνα, 11-12 Ιουνίου 2014.
- Kauffman, J.M. (2000). *Characteristics of emotional and behavioral disorders of children and youth*. Columbus: Merrill Prentice Hall.
- Mash, E.J. & Wolfe, D.A. (2001) *Abnormal child psychology*. Pacific Grove, Ca: Brooks/Cole, Wadsworth.
- Πανούσης, Γ. (2008, Μάρτιος 29). Βία στα σχολεία – Όλα είναι ζήτημα ορίων. *Σαββατιάτικη Ελευθεροτυπία, Φάκελος*.
- Πετρόπουλος, Ν. & Παπαστυλιανού, Α. (2001). *Μορφές επιθετικότητας, βίας και διαμαρτυρίας στο σχολείο*. Αθήνα: ΥΠΕΠΘ/Παιδαγωγικό Ινστιτούτο.
- Πυργιωτάκης, Ι. (2000). *Εισαγωγή στην Παιδαγωγική Επιστήμη*. Αθήνα: Ελληνικά Γράμματα.
- Olweus, D. (1992). Bullying among schoolchildren: Intervention and prevention. In R.D. Peters, R.J. McMahon & V.L. Quinsey (Eds.), *Aggression and violence throughout the life span (pp. 100-125)*. London: Sage Publications.
- Olweus, D. (1993). *Bullying at School: What We Know and What We Can Do*. Cambridge, MA: Blackwell.
- Smith, P.K. Cowie, H. Olafsson R.F. & Liefhoghe A.P.D. (2002). Definitions of bullying: A comparison of terms used, and age and gender differences, in a fourteen country international comparison. *Child Development*, 73, 1119-1133.
- Χρηστάκης, Κ. (2001). *Προβλήματα συμπεριφοράς στη σχολική ηλικία: εκτίμηση, πρόληψη, καταγραφή, αντιμετώπιση*. Αθήνα: Ατραπός.